

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
ToshKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

«TASDIQLAYMAN»

**Alisher Navoiy nomidagi Toshkent
davlat o‘zbek tili va adabiyoti
universiteti**

rektori Sh.Sirojiddinov

(Handwritten signature in blue ink)

10-noyabr 2023-yil

**10.00.07 – «Adabiyot nazariyasi» ixtisosligi bo‘yicha bo‘yicha
tayanch doktorantura (PhD)ga kirish imtihoni
DASTURI**

Toshkent – 2023

Ushbu dastur Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashida ko‘rib chiqildi va tasdiqlandi (2023-yil 10-noyabrdagi 4-sonli bayonnoma).

**Tuzuvchilar: filol.f.d., prof. B.Karimov,
filol.f.n., prof. A.Ulug‘ov**

KIRISH

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” va “Davlat ta’lim standartlari”da yoshlarni har tomonlama komil insonlar etib tarbiyalash vazifasi belgilangan. Bu mumtoz madaniyatimiz va qadriyatlarimizni anglash, o‘zlashtirish, ajdodlarimiz targ‘ib etgan ma’naviy-axloqiy mezonlarni talabalar ruhiyatida ulg‘aytirish asosida amalga oshiriladi.

10.00.07 – Adabiyot nazariyasi ixtisosligi bo‘yicha tuzilgan malakaviy imtihoni dasturi filologiya fanining ushbu tarmog‘iga oid nazariy bilimlarni qamrab olishga qaratiladi. Ushbu dastur tizimli ravishda shakllantiriladi. Maqsad talabgorning yuqori malakali mutaxassis bo‘lib yetishishidir. Bunda Sharq va G‘arb poetik tafakkuri tarixi, zamonaviy jahon adabiyotshunosligi, adabiy-nazariy tafakkurga doir ishonchli manbalarga tayaniladi.

Talabgorlar o‘z milliy adabiyoti nazariyasi tarixi, zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb muammolarini bilishi va to‘g‘ri talqin qila olishi, milliy adabiyotshunoslikni jahon nazariy tafakkuri kontekstida tushunishi bugungi ilmiy-adabiy jarayon rivoji uchun o‘ta muhimdir. Shuningdek, milliy adabiyot nazariyasining jahon standartlari darajasiga yaqinlashuvi milliy ma’naviyatimiz, adabiyotimiz, ijtimoiy hayotimiz rivojini ta’min etadigan omillardan biridir.

Adabiyot nazariyasi fanining ob’ekti, predmeti va vazifalari

Asosiy san’at turlari, ularning kelib chiqishi va bir butun san’at tizimi sifatidagi estetik funksiyasi, ayni tizimda so‘z san’atining o‘rni va ahamiyati. So‘z san’ati spesifikasi. Adabiyotning etik, estetik va ijtimoiy vazifalari. Adabiy tur va janrlar. Badiiy asar. Ijod jarayoni. Ijodiy metod masalalari. Qahramon, obraz, portret va xarakter muammolari. Syujet, kompozitsiya va fabula. Badiiy asar arxitektonikasi. Badiiy til va uslub. Sharq va G‘arb poetikasining umumiy va xususiy jihatlari talqini.

Adabiyot nazariyasi fani – adabiyot tarixi, adabiy tanqid, matnshunoslik va manbashunoslik, adabiyotshunoslik metodologiyasi, falsafa, psixologiya, sotsiologiya, etika, estetika singari qator boshqa fan sohalari bilan uzviy aloqadorligini ko‘zda tutish. Ushbu fan yuzasidan tadqiqot usullarini ishlab chiqish. Tadqiqot jarayonida zarur bo‘ladigan nazariy tushuncha va terminlarni sistemaga solish.

ASOSIY QISM

Adabiyot nazariyasi

San'atning kelib chiqishi va turlari. San'atning asosiy turlari: Me'morlik, haykaltaroshlik, rassomlik, musiqa, raqs, so'z san'ati. Ularning genezisi masalalari. Har bir san'at turining spesifik o'ziga xosligi va umumiy jihatlari. Bunda material, ijodkor va ijodkor estetik qarashlarining ahamiyati. San'at turlari differentsiatsiyasi. Keyingi davrlarda paydo bo'lgan sintetik (qurama) san'at turlari haqida umumiy tushuncha. Ularning so'z san'ati bilan munosabati.

Adabiyot so'z san'ati sifatida. Adabiyotning lug'aviy ma'nosi. Adabiyot termini va uning tarixiy taraqqiyot bosqichlari. Adabiyotning falsafa, estetika, psixologiya va boshqa sohalar bilan munosabati. Adabiyotda mazmun-shakl uyg'unligi masalasi. Adabiyot va estetik kategoriyalar. Badiiy adabiyotda pafos. Go'zallik tushunchasi adabiyotning asosi sifatida. Obrazlilik va obrazli tafakkur. Til va badiiy uslub.

Adabiyot nazariyasi va adabiyotshunoslik metodologiyasi. Metodologiya adabiyot nazariyasining asosiy muammolaridan biri sifatida. Nazariy poetikaning tarixiy poetikaga tayanishi. Jahon poetik tafakkuri tarixi va ilmiy-nazariy metodlar haqida tushuncha. Qadim hind, qadim xitoy va qadim yunon adabiy-estetik tafakkuri. Aristotel, Forobiy, va Navoiyning poetik qarashlari. Qiyosiy-tarixiy, tipologik, formal maktab. Struktural, biografik va psixoanalitik metod xususiyatlari. Germenevtik metodning o'ziga xosligi. "Yangi tanqid" xususida. M.Baxtin va uning polifoniya hamda xronotop nazariyasi.

Biografik metod. Ushbu metodning ijodkor biografiyasi bilan uzviy bog'liqligi. Ijtimoiy omillarning biografik metodning shakllanishidagi o'rni. Biografik metod va falsafa. Biografik metod va tarix. Biografik metod va genetika. Biografik metodning psixologik va psixobiografik omillari. Biografik metodning shakllanishida Sharl Sent-Byov ilmiy-tanqidiy faoliyatining o'rni. Andre Morua tadqiqotlari biografik metodning yangi bosqichi sifatida. O'zbek adabiyotshunosligi va biografik metod.

Psixoanaliz va badiiy ijod. Psixoanalizning maydonga kelish tarixi: Z.Freydning psixoanalitik tadqiqotlari. K.Yung va E.Fromm neofreydistik qarashlari. Libido, ego, superego psixoanalitik talqinnig kalit tushunchalari sifatida. Psixoanalizda biofil va nekrofil tushunchalari. Psixoanalizning badiiy ijod bilan bevosita va bilvosita munosabati. Sofokl, Shkekspir, F.Dostoevskiylar ijodi psixoanalitik talqin kontekstida. Psixoanaliz va Sharq ma'rifiy tafakkuri aro ziddiyatlar, buning sabablari. Psixoanalizning cheklangan jihatlari.

Badiiy ijod va ijodiy jarayon masalalari. Badiiy ijodda ijodkor pozitsiyasi, dunyoqarashi va milliy mansubligining ahamiyati. Ijod jarayoni: mavzu tanlash,

material yig'ish, materiallarni tizimli joylashtirish, yozish jarayonlari. Ijodiy jarayon va estetik ideal. Ijodiy jarayonda pafos go'zallik, xunuklik, fojaviylik, dramatiklik, komiklik, sentimentallik. Ijod psixologiyasi. Ijod jarayoni va ijodiy metod mushtarakligi.

Badiiy adabiyotda umuminsoniylik, milliylik va individuallik. Estetik idealning yuksakligi va adabiyotda umuminsoniylik masalasi. Milliylik har qanday adabiyot namunasining mohiyatini tashkil etishi. Adabiyotda xalq tili va folklor elementlari. Zamonaviy adabiyot va milliy til. Estetik ideal va milliylik. Ijodkor individualligi: uning ijtimoiy, falsafiy va psixologik omillari.

Badiiy asarda mazmun va shakl uyg'unligi. Badiiy asar tushunchasi: badiiy, nazariy va estetik kriteriyalari. Badiiy asarda mazmun va shaklga xos komponentlar. Shakl va mazmun uyg'unligi badiiylikning muhim sharti ekanligi. Badiiy asarda mavzu va g'oya. Badiiy asarda syujet, kompozitsiya va fabula. Qahramon, obraz, portret va xarakter muammosi.

Badiiy obraz va obrazlilik. Obrazli tafakkur va obrazlilik. Obraz yaratishda badiiy til va uslubning ahamiyati. Badiiy asarda obraz. Badiiy asar obrazlari tizimi va ilmiy-nazariy tasnif muammosi. Badiiy obraz va xronotop.

Tarixiy obraz. Tarixiy obraz spesifikasi. Tarixiy obrazning turlari. Epik asarlarda tarixiy obraz. Dramatik va lirik asarlarda tarixiy obraz. Tarixan real voqelik va tarixiy obraz munosabati. Tarixiy obraz talqinida badiiy to'qimaning o'rni. Tarixiy-biografik obraz. Tarixiy romanda "volter-skotcha" obraz shakli. O'zbek tarixiy romanlarida bosh qahramon masalasi.

Adabiy tur va janrlar. Adabiy tur haqida tushuncha. Adabiy turlar spesifikasi. Adabiy janrlarni belgilash prinsiplari. Nazariy kriteriyalar masalasi. Epos va uning janrlari. Lirik: Sharq she'riyatiga xos lirik janrlar. G'arb poeziyasi janrlari. Drama: tragediya, drama va komediya. Dramada pafos masalasi. Sintetik janrlar: tragikomediya.

Roman janri. Roman janrining shakllanish omillari. Qadim Yunon romani. Ritsar romani va uning turlari. Uyg'onish davrida roman takomili. Yangi davr Yevropa romani. Realistik roman va uning shakllari. Sentimental roman. Ma'rifatchilik romani va uning spesifikasi. Modernizm adabiyotida romanning o'rni. Postmodernistik roman xossalari.

Drama janri. Dramaning maydonga kelish tarixida mif va marosimlarning o'rni. Dramaning o'rta janr ekanligi. Tragediya, komediya va drama o'rtasidagi umumiy va farqli jihatlar. Yevropa dramasi o'rta asrlardagi ko'rinishlari: liturgik teatr, misteriyalar, mimlar. Klassitsizm dramalari. Dramada obraz, kompozitsiya va konflikt masalasi. Milliy dramaturgiya va uning omillari.

Tuyuq janri. Tuyuq janrining spesifik xususiyatlari. Tuyuq janrida vazn, qofiya, radif masalasi. Tuyuqning tarixan turkiy adabiyotga xos janr ekanligi.

Tajnisning milliy til xususiyatlari bilan bog‘liqligi. Ataulloh Husayniy va Ahmad Taroziyar tuyuq haqida. Navoiy tuyuqlarining badiiy o‘ziga xosligi. Saj’ va tuyuq munosabati.

She’riy vaznlar masalasi. She’riyatda hijo va tovush (tonik) sistema. Gekzometr va aruz. Aruz vazni tarixi. Aruz poetikasi: janrlar, bayt, misra, rukn, qofiya va radif tushunchalari. Barmoq vazni tarixi va poetik xususiyatlari. Sarbast vazni. Erkin va oq she’r.

Ijodiy metod. Ijodiy metodlar va ularning shakllanish prinsiplari. Ijodiy metodning milliy va individual omillari. Ijodiy metod va falsafa. Ijodiy metod va ijodkor dunyoqarashi masalalari. Klassitsizm universal metod sifatida. Sentimentallik va sentimental badiiy talqin. Romantizm metodi: G‘arb va Sharq romantizmi. Realizm va naturalizm metodlari o‘rtasidagi umumiy va xususiy jihatlar. Modernizm adabiyoti: dekadent adabiyoti, syurrealizm, impressionizm, ekspressionizm, ekzistensializm, absurdizm.

10.00.07 – «Adabiyot nazariyasi» ixtisosligi bo‘yicha kirish imtihon dasturi yuzasidan o‘qish uchun tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Mirziyov Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2018 yil istiqbollari bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2018 yil 16 yanvar, №11.

2. Adabiy tur va janrlar. Birinchi tom. – T., 1991.

3. Boboev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – T., 2000.

4. Borev Yu. Estetika. – M., 1981.

5. Baxtin M. Romanda zamon va xronotop shakllari. Rus tilidan U.Jo‘raqulov tarjimasini. – T., 2015.

6. Volkov I. Teoriya literatury. – M., 1995.

7. Jo‘raqulov U. Hududsiz jilva. – T., 2006.

8. Jo‘raqulov U. Nazariy poetika masalalari: Muallif. Janr.Xronotop . – T., 2015.

9. Jo‘raqulov U. Alisher Navoiy “Xamsa”sida xronotop poetikasi. – T., 2017.

10. Karimov B. Adabiyotshunoslik metodologiyasi.– T., 2011.

11. Karimov B. Ruhiyat alifbosi. – T., 2016.

12. Meli S. So‘zu so‘z. – T., 2020.

13. Olimov M. Hozirgi o‘zbek adabiyotida pafos muammosi. – T., 1994.

14. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – T., 2002.

15. Taroziy Ahmad. Funun ul-balog‘a. Mas‘ul muharrir B.Hasanov. – T., 1996.

16. Teoriya literaturı. V dvux tomax. Tom 1. N.D.Tamarchenko, V.I.Tyupa, S.N.Broytman. Teoriya xudojestvennogo diskursa. Teoreticheskaya poetika.-M., 2004.

17. Uellek R., Uorren O. Teoriya literaturı. Perevod s angliyskogo A.Zverova, V.Xaritonova, I.Ilina.-M., 1978.

18. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. Nashrga tayyorlovchi H.Boltaboev.-T., 1995.

19. Xalizev V.Ye. Teoriya literaturı. – M., 1999.

20. Pospelev G.N. Teoriya literaturı. – M., 1978.

21. Sharq mumtoz poetikasi. – T.,2008.

22. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T., 2019.

23. Quronov D. va boshq. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – T., 2011.

24. Husayniy Atoullloh. Badoyi‘u-s-sanoyi‘. – T., 1981.

Elektron manbalar:

1. www.ziyo-net.uz
2. www.litera.ru.
3. www.philologs.narod.ru.

Baholash mezonlari

Kirish sinovi yozma ravishda o‘tkazilishi belgilangan bo‘lib, 100 ballik mezon asosida baholanadi.

Har qaysi savolga yozgan javobi quyidagicha baholanadi:

Har bir savol uchun ball	Javobga qo‘yiladigan talablar
86-100	Qo‘yilgan savolga to‘liq javob bergan. Nazariy jihatlarini yoritishda xatolik va chalkashlikka yo‘l qo‘yilmagan. Mustaqil ravishda mushohada yuritib bayon etilgan. Amaliy misollar bilan asoslab bayon etilgan. Xulosani to‘g‘ri shakllantirgan. Fikrlar erkin bayon etilgan.
71-85	Savolning mohiyatini tushungan. Javobni yoritib bera olgan. Amaliy misollar keltirilgan. Tasavvurga ega. Qisqacha xulosa bergan. Fikrlarni sodda bayon etgan.
55-70	Savol mohiyatini tushungan.

	Javob yoritilgan, qisqa shaklda. Misollar bilan asoslanmagan. Xulosa qilingan.
0-54	Savolning ayrim elementlarigina yoritilgan, yoki umuman yoritilmagan. Savol bo'yicha aniq tasavvurga ega emas.

NAMUNAVIY SAVOLLAR

1. Poetik nutqqa xos spesifik belgilar. Belinskiy tadqiqotlari
2. Badiiy adabiyotda shakl va mazmun kategoriyasi
3. Matyoqub Qo'shjonovning adabiy-nazariy qarashlari
4. Psixobiografik metodga xos tamoyillar.
5. Jahon adabiyotida romantizmning tutgan o'rni
6. Formal metod tanqidi. (metod tarixi va Jirmunskiy tadqiqotlari)
7. Bahodir Sarmisoqovning adabiy-nazariy qarashlari.
8. Adabiyotshunoslik metodlari tasnifi
9. Obrazlar tasnifi: megaobraz tabiati
10. Mifopoetik tafakkurga xos xususiyatlar.
11. Suvon Meliev va Belinskiyning adabiy-nazariy qarashlari.
12. Retsepsion estetika tabiati. Retsepsion nazariya va hermenevtikaning uzviyligi
13. Dunyo adabiyotshunosligida formal maktabning tutgan o'rni
14. Vulgar sotsiologizm tanqidi. O'zbek va jahon adabiyotshunosligida tanqid va tahlil muammosi
15. Rolan Bartning adabiy-nazariy qarashlari
16. Psixologik adabiyotshunoslik: asoschisi, namoyandalari, tamoyillar
17. Adabiyotshunoslik janrlari xususida
18. Psixanaliz va badiiy ijod. Ekzistensializmning ijodga ta'siri
19. Abdug'afur Rasulovning adabiy-nazariy qarashlari
20. Ijodiy metod bilan adabiyotshunoslik metodlarining farqi
21. Syujet va obraz tarixi xususida. Arxip masalasi
22. Hermenevtika va metodologiya.
23. Umarali Normatovning adabiy-nazariy qarashlari
24. Retsepsion estetika tabiati. Retsepsion nazariya va hermenevtikaning uzviyligi nimada?
25. O'zbek va jahon adabiyotshunosligida intertekstuallik muammosi
26. Sent-Byov adabiyotshunoslik metodlari haqida
27. Ozod Sharafiddinovning adabiy-nazariy qarashlari
28. Struktural adabiyotshunoslik: asoschisi, namoyandalari, tamoyillar